

обереги, 1999. – 42 с.

Седова М.В. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X – XVвв.). – Москва: Наука, 1981 – 195.

Соловьева Г.Ф. Славянские курганы у с. Ботвиновка Гомельской области // Славяно-русская археология.(Крат. Сообщ. Ин-та археологи. Вип. 171) – М.: Наука, 1982. – С. 75-80

Терський С. Пересопниця. Краєзнавчий нарис. – Рівне: «Азалія», 2003. – 160ст.

Толочко П.П. Археологічні дослідження стародавнього Києва. – Київ: «Наукова думка», 1976. – 220ст.

Фоняков Д.И. Об одной находке из древнерусского могильника в торопце// Славяно-русская археология.(Крат. Сообщ. Ин-та археологи. Вип. 187) – М.: Наука, 1986. – С. 62-65

Наукові фонди культурно-археологічного центру «Пересопниця»

Прищепя Б.А., Харковець Ю.І., Войтюк О.П., Позіховський О.А., Чекурков В.С. Звіт про археологічні роботи в селі Пересопниця Рівненської області в 2012 р. – НД 785. – 139с.

Прищепя Б.А., Войтюк О.П. Звіт про археологічні роботи в селі Пересопниця Рівненської області в 2013 р. –НД 366 – 52с.

Прищепя Б.А., Войтюк О.П., Чекурков В.С. Звіт про археологічні роботи в селі Пересопниця Рівненської області в 2015 р. – ІД 385 – 161 с.

Ігор Креховецький

ІСТОРІЯ ТА НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛИЦЬКОГО ЗАМКУ*

У статті на основі аналізу наукових праць істориків та археологів розглядаються етапи археологічних досліджень Галицького замку, та зроблено спробу показати наявність існування крім основних захисних стін також і допоміжної, нижньої лінії оборони замку.

Ключові слова: *Галицький замок, археологічні дослідження, оборонні стіни та вежі, нижні оборонні укріплення*

On the basis of analysis of scientific papers historians and archaeologists considered periods of archaeological research Galician castle and attempt to show the presence of existence in addition to basic protective walls also supporting, bottom line defense of the castle.

Keywords: *Galician castle, archaeological research, defense walls and towers, lower fortifications*

Галицький замок розташований у м. Галич Івано-Франківської області в південно – східній частині міста на найближчій до Дністра мисоподібній вершині льодовикового придністровського кряжу, висотою 60 метрів над рівнем річки. Ця вершина є головною ландшафтною домінантою міської околиці. З трьох сторін Замкова гора оточена стрімкими урвищами, а з четвертої – південної - має штучний глибокий і широкий рів. Оборонна структура замку планувалась, виходячи із природного рельєфу місцевості (Рис.1). Дуже схожа система укріплень була і в князюму Галичі XI – XIIIст., тепер с.Крилос Галицького р-ну).

Більшість істориків і краєзнавців вважає, що Галицький замок був побудований в XI – XII столітті. Зважаючи на те, що на місці сучасного Галича за княжих часів була торгова пристань, на Замковій горі обов'язково мусів би існувати оборонний пункт для контролю за нею і він одночасно унеможлилював несподіваний напад ворожих військ на стольне місто з півночі. Також, впритул до східної сторони Замкової гори йшов давній шлях до центру княжого міста (за 5км, на південь від Галицького замку).

Польський історик і краєзнавець Є.Геленіуш у своїй праці «Розмови про Польську

* Доповідь з програми V Археологічних читань, присвячених пам'яті Івана Михальчишина, 9 грудня 2016 р.

Рис. 1. Гравюра з руїнами Галицького замку

Корону» (т.1., Краків, 1873р.) писав, що «Галич над самим Дністром має замок старовинний, про початки якого не говорять ні хроністи, ні традиції. За часів Яна Длугоша (XIVст.) замок був вже старий і невідомо ким збудований...» [1,с.7]. Український історик і мистецтвознавець Йосиф Пеленський відзначав: «Не могла така гора, в такому місці над Дністром, аж до XIV і XV століття стояти пусто, без хосену...» [2, с. 38-39].

Такої ж думки були і місцеві краєзнавці Лев Чачковський та Ярослав Хмілевський, які вважали, що до завоювання польським королем Казимиром цих земель - в княжу добу - тут стояла якась твердиня [3, с.44].

Доктор історичних наук Володимир Грабовецький теж відносить початки Галицького замку над Дністром до княжих часів. Він вважає, що спочатку це була дерев'яна споруда VI-XIст., яка в період XII-XIVст. переросла в міцний кам'яний замок галицьких князів. З півночі і заходу він був майже недоступний, а з півдня і сходу його захищали оборонні, частково природні і насипні вали [4,с.129]. Але, слід зауважити, що найдавніші археологічні

знахідки княжого періоду з Галицького замку датуються періодом XI – XII ст..

Думки цих дослідників підтверджують новітні археологічні дослідження на території замку.

З приходом польських правителів і утворенням Галицького староства та у зв'язку з частими нападами на Галичину татарських, молдавських та угорських феодалів польський сейм вирішив укріпити Галич. У 1367 році розпочалося будівництво на горі, над Дністром і Луквою, замку. Спочатку це була дерев'яна споруда, обнесена земляними валами. Тоді ж замок стає резиденцією королівської влади на Галицькій землі. З інших джерел дізнаємось, що замок був збудований волинським князем Любартом у 1350-1352 роках.

Широкомасштабні археологічні дослідження на території Галицького замку, на жаль, не проводились, також, не збереглося його плану чи графічного зображення періоду XIV – XVI ст. Започаткував археологічні дослідження Галицького замку історик, археолог і краєзнавець О. Чоловський. У 1890 р. він заклав кілька шурфів, провів обміри руїн і достатньо перекон-

ливо реконструював план замку. На жаль, до нас дійшли лише фрагменти його роботи, вказує у своїй монографії історик З.Федунків [1, с.76-77].

У 1951р. на Замковій горі розкопки проводив археолог В.Гончаров, який зазначав: «На найвищій точці гори збереглися залишки масивних кам'яних стін польського замку XVI – XVII ст. Інших пам'яток, які б вказували на більш раннє заселення гори, не виявлено». Але він провів поверхневе дослідження і зробив поспішний висновок. У 1991р. археологічною експедицією під керівництвом Ю.Лукомського було з'ясовано, що культурний шар на Замковій горі має товщину 8м, а першими поселенцями тут були носії культури фракійського гальштату (XII-VIIIст. до н.е.), також тут було виявлено знахідки княжої доби (XII-XIIIст.), потужність пласту складала 1м. Та найбільше речового матеріалу віднайдено у культурному шарі пізнього середньовіччя, коли замкове плато займали почергово земляно-дерев'яний,

Рис. 2. Дослідження фундаментів західної стіни замку

дерев'яно-кам'яний і кам'яний замки [5, с.12].

Наступні археологічні розкопки проводились у 1994р. під патронатом Національного заповідника «Давній Галич». Тоді було закладено шурф під підніжжям південної замкової стіни. Про ці дослідження найбільш повну картину дав один із керівників експедиції Ю.Лукомський: «...На глибині близько 1 метра ми наштовхнулись на суцільні брили стін, які впали раптово під час сильної руйнації 1676р. - на це вказує характер завалу... зруйновані замкові мури мали товщину 1-1,5м... приголомує той факт, що основа стіни замку XVIIст. знаходиться на глибині близько семи метрів відносно рівня сучасної денної поверхні... можливо, тут, за стіною, існували підземні приміщення» [6].

І дійсно, писемні джерела згадують про двоповерхові підземелля Галицького замку, в яких, ймовірно зберігались запаси провіанту, порох, казна, а також тут утримували в'язнів.

Далі Ю. Лукомський пише: «Під час розкопок виявилось, що стіни замку XVII ст. стояли на гребені валу, який виступає в плані назовні на 5 метрів від стіни замку Потоцького. Отже, ранній замок мав більшу площу і це в перспективі сприятиме дослідженню та музеєфікації решток попереднього замку. У внутрішній частині валу проявились виразні прямокутні отвори, які мали розміри 20х9 см, і були заповнені деревиною...стало зрозумілим – маємо справу з конструкцією дерев'яного частоколу більш раннього замку на Галич-Горі.

Невдовзі ми виявили другий ряд аналогічного частоколу. Він проходив паралельно до першого і зберігся на висоту одного метра. Отже частокіл був дворядним і утворював одну дерев'яну оборонну стіну шириною 1,24м» [6].

Археологічні розкопки 1993-1994 років оборонного рову під південною стіною виявили рештки замку XII-XIII, XIV-XV та XVII століть, а також культурні шари фракійського гальштату, княжої доби та пізнього середньовіччя.

У 1995 р. архітектурний загін Галицької археологічної експедиції на 80 відсотків з'ясував планувальну структуру оборонних мурів замку останнього будівельного періоду (1658-1676 років). Локалізовано дві зруйновані оборонні вежі з підземними льохами і місце в'їздної брами [6].

У цей час дослідження замку проводили працівники інституту «Укрпроектреставра-

Рис. 3. Зачистка обвалу біля підніжжя західного схилу замкової гори

ція» (директор З. Соколовський). В акті технічного стану пам'ятки зазначено, що вона втрачена на 80 відсотків. Збереглися тільки кутова («Шляхетська») вежа, руїни південно-східних стін й апсиди костюлу Св. Катерини (виконувала фортифікаційну та сакральну функції і була продовженням південно-східного оборонного муру) та фрагмент південного муру з бійницями. Під замком знаходяться численні підвали, вхід до яких завалився [1, с.85].

У 1997 р. археологи-архітектори Ю.Лукомський і В.Оприск провели повні розкопки Шляхетської вежі. Відстежено, що замок мав двоповерхові підземелля. Цегляно-кам'яні муровані вежі стояли на масивному цоколі-фундаменті висотою 5 метрів і шириною 2,5 метра. Викладені вони з вапняку, алебастру, туронської крейди на міцному вапняково-піщаному розчині. Знайдені різьблені та профільовані деталі з Успенського собору (XII ст.) дають підставу припускати, що Шляхетську вежу будували з блоків княжої катедрі [5, с.12].

У південно-східному куті Шляхетської вежі відкрито дві системи зрубних конструкцій валу з залишками дерев'яних клітей XIII-XIV ст. та XV-XVI ст., частину виробничої глинобитної печі XII ст. та напівземлянкову споруду XI ст. [7, с.121-126].

У 1998 р. під час розкопок археологічного заgonу під керівництвом В. Оприска і М. Рожка на замковому плато знайдено залишки бронзоплавильної майстерні, злитки бронзи, житло княжої доби, залізні наконечники стріл, керамі-

ку, керамічні плитки XIII ст., і житловий комплекс культури фракійського гальштату (XII-VII ст. до н.е.) [5, с.12].

Дослідження Замкової гори у 2004 році продовжила археологічна експедиція Національного заповідника «Давній Галич» під керівництвом О.Мельничука та Б.Томенчука, яка поставила собі за мету знайти сліди заселення Замкової гори у давньоруський період. О.Мельничук зазначає, що на глибині 1 метра виявлено залишки західної оборонної стіни замку у вигляді великих шматків опоки, поставленої на вапняно-піщаний розчин. А на глибині 1,1 м залягає верхній зріз фундаменту стіни, який виступає на 0,25 м назовні від стіни. На глибині 2,0 м від рівня сучасної поверхні у межах розкопу виявлено давньоруський об'єкт із залишками перетлілого дерева та кераміку XII-XIII ст. Дно цієї будівлі знаходиться на глибині 2,6 м від рівня сучасної поверхні. Далі, він робить висновок, що виявлені залишки, очевидно, належали споруді, яка входила в систему оборонних укріплень гори у давньоруський час [8, с.18-20].

У 2007 році замок досліджувала археологічна експедиція Національного заповідника «Давній Галич» під керівництвом В. Януша, яка мала за мету виявити та локалізувати залишки південно-східної оборонної в'їзної вежі. Незважаючи на різноманітні знахідки періоду пізнього середньовіччя (залізні і керамічні вироби) та наявність потужного культурного шару, слідів південно-східної оборонної вежі виявлено не було. [9, с.3, 8]. Можливо, будівельний матеріал з вежі було повторно використано для будівництва нових будинків у Галичі після губернаторського розпорядження 1796 року, коли замок почали розбирати під керівництвом інженера А.Гегерштайна, або вежа знаходилась в іншому місці. Також із писемних джерел відомо, що у 1858 р. завалилася східна частина рештків мурів замку.

У 2008 році археологічна експедиція Національного заповідника «Давній Галич» під керівництвом В.Януша продовжила дослідження Галицького замку. Метою експедиції було виявлення та локалізація залишків західної оборонної стіни і фундаменту замку. Було закладено 3 шурфи. В результаті розкопок виявлено, що стіна складалася з великих шматків вапняку, поставленого на вапняково-піщаний розчин. Залишки стіни проходять по самому краю схилу гори. На відміну від

Рис. 4. Дослідження тераси під схилом замкової гори

структури стіни, фундамент складений із менших та більших розрізнених шматків мергелю. На глибині 1,7 м було виявлено залишки горілої дерев'яної споруди (напевно, господарського призначення), яка прилягала до оборонної стіни. Також було встановлено, що глибина фундаменту стіни становить 2,7 метра, а це черговий раз підтверджує дані історичних джерел (Акти земські і гродські) про існування у Галицькому замку двоповерхових підземель. Археологічний матеріал розкопок представлений виробами з кераміки, металу, скла та залишками будівельного матеріалу стіни (вапняк, цегла, мергель), (Рис. 2) [10, с.8-11].

Згідно з описом 1627 року замок оточували з трьох боків вали, на яких 5 оборонних веж і 3 в'їзні брами. В 1658р. замок було реконструйовано під керівництвом інженера-фортифікатора Ф.Корассіні. В цей же час замок було перебудовано з дерев'яно-кам'яного на кам'яний. Замок був центром Галицького староства. Історик З.Федунків у своїй книзі «Галицький замок» зазначає, що ухвала сейму 1658 року

повідомляла: «... фортецю Галицьку галицький староста Андрій Потоцький своїм власним коштом з ґрунту реставрував, мури нові збудував, шанцями, валами, редурами, трибом чужоземним обвів...» [1, с.35]. Отже, цілком ймовірно, що замок мав нижні оборонні укріплення (перша лінія оборони).

У 2013 році археологічний загін Національного заповідника «Давній Галич» під керівництвом І.Креховецького проводив зачистку ділянки біля підніжжя західного схилу Замкової гори на терасі штучного походження шириною 22 м. Необхідність зачистки була викликана обвалом частини тераси. Дослідження виявили, що на глибині 1,4 м від денної поверхні залягав культурний шар XVI-XVIIст. із вугликами, цеглою, обмазкою, керамікою та кістками тварин. На глибині 2,1 м залягав шар вапнякового каміння з вапняно-піщаним розчином товщиною 0,25 м. Це каміння мало різну величину, траплялось обпалене. Значна глибина залягання решток оборонних стін, очевидно, пояснюється сповзанням схилу гори. Прошарки румовища і каміння, напевно, пов'язані з будівництвом стіни замку або інших оборонних споруд (Рис. 3), [11,с.6-7].

У 2014 р. продовжив дослідження Галицького замку археологічний загін Національного заповідника «Давній Галич» під керівництвом І.Креховецького. Шурф закладено біля західного підніжжя Замкової гори на терасі штучного походження шириною в її центральній частині 22 м. На глибині 0,5 м від денної поверхні було виявлено розсип вапняку, цегли, мергелю і крупної гальки зі слідами вапняно-піщаного

Рис. 5. Піч господарської будівлі в системі нижніх оборонних укріплень

розчину товщиною до 1 м. Тут було знайдено керамічні, скляні і металеві вироби XVI і XVII ст. та кістки тварин. Шар румовища і каміння, очевидно, пов'язаний із будівництвом та функціонуванням оборонних споруд замку. Під шаром каміння, на глибині знаходився шар з вугликами, печиною і обпаленим дрібним рінняком, який, напевне, утворився під час пожежі якихось дерев'яних конструкцій (Рис. 4). Також в розкопі було виявлено піч овальної форми, в конструкцію якої входило вапнякове каміння і яка, очевидно, пов'язана з якоюсь господарською будівлею. Ця піч знаходилася у

внутрішній частині решток оборонних споруд, її розміри - 60x30 см (Рис. 5). Очевидно, що замок мав нижні оборонні укріплення. Поселення за межами замку, ймовірно, було укріплено дерев'яно - земляним частоколом (одна з вулиць Галича мала стару назву - Запаркання, тобто за парканом, частоколом) [12, с.8-13].

В ході археологічних робіт було виявлено матеріал і будівельні рештки нижніх оборонних споруд замку XVII ст. у формі редутів або бастионів. Щоб з'ясувати їх повну картину, необхідно провести комплексне дослідження схилів замкової гори.

Список використаних джерел та літератури

1. Федунків З. Галицький замок. - Івано-Франківськ, 2013. - 183 с.
2. Пеленський Й. Таємниці стольного града // Літопис червоної калини. - 1991. - Ч.6. - С. 38-39.
3. Чачковський Л., Хмільевський Я. Княжий Галич. - Станіславів, 1938. - С. 44.
4. Грабовецький В. Нарис історії Галича з найдавніших часів до поч. XX ст. - Галич, 1997. - С. 129.
5. Оприск В. Галицька твердиня над Дністром // Галицька брама. - 1998. - № 9. - С. 12.
6. Лукомський Ю. Таємниці Галич-Гори // Галичина. - 1996. - 8, 12 червня.
7. Лукомський Ю. Результати, проблеми і перспективи архітектурно - археологічних досліджень на терені княжого Галича // Збереження та використання культурної спадщини України. - Галич, 2004. - С. 121-126.
8. Мельничук О., Томенчук Б. Звіт про польові археологічні дослідження у 2004р. - Галич, 2005. - С. 18-20.
9. Януш В. Звіт про результати археологічних розвідок на території Галицького замку у 2007 р. - Галич, 2008. - С. 3,8.
10. Януш В. Звіт про результати археологічних розвідок на території Галицького замку у 2008 р. - Галич, 2009. - С. 8-11.
11. Креховецький І. Звіт про результати археологічних розвідок Галицького замку у 2013 р. - Галич, 2014. С. 6-7.
12. Креховецький І. Звіт про результати археологічних досліджень Галицького замку у 2014 р. - Галич, 2015. С. 8-13.

Олег Мельничук

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МОНАСТИРСЬКИХ КОМПЛЕКСІВ ДАВНЬОГО ГАЛИЧА*

Висвітлено основні результати дослідницьких робіт на території монастирських комплексів давнього Галича. Охарактеризовано виявлені об'єкти та конструкції, а також рухомий археологічний матеріал. Визначено перспективи дослідження монастирських комплексів у структурі Галича XII – XVIII ст.

Ключові слова: давній Галич, галицькі монастирі, Крилос

Hereby the basic results of the research works on the territory of ancient Halych monastery complexes are highlighted. The found objects and constructions as well as movable archeological material are characterized here. The prospects of the research work of the monastery complexes on the territory of Halych surroundings of the 12th and 18th centuries are also mentioned.

Keywords: ancient Halych, Halych monasteries, Krylos

Серед об'єктів культурної спадщини велику історико-архітектурну цінність мають монастирські комплекси. Монастирі у свій час були осередками духовного і культурного життя, шкільництва, науки,

мали вплив на суспільно-політичну думку.

До таких монастирських комплексів на території давнього Галича у першу чергу належать: Крилоський Успенський катедральний монастир, монастир

* Доповідь з програми V Археологічних читань, присвячених пам'яті Івана Михальчишина, 9 грудня 2016 р.